

OSMANLI ÖRGÜN EĞİTİMİNDE VE SÜLEYMANİYE MEDRESELERİNDE MÜDERRİSLER

Yasin YILMAZ*

Abstract

This article brings up the teacher's (who were in the center of Islamic enlightenment) duty, authority, responsibility and methods of education in history of Islam and especially in Otoman Empire which contains the largest section in history of Islam. In that direction, this article gives information about regulations related to the teachers, their salaries and social benefits, institutions that decide their duty periods and make their assignments and promotions, the system of discipline, form of education, assignment and examination of teacher candidates in Otoman Empire.

Furthermore, this article gives the information to readers with original sources and documents about teacher's (who were working in Medrese of Süleymaniye which was situated in summit classical system of medrese) methods of education, respectfulness in society, their promotions and qualification that required for teachers.

Giriş

Medreselerde öğretim kadrosunun başında müderris bulunmaktaydı. Müderris, ham bilgileri akılla yorumlayarak, insanlar arasındaki iletişimi doğrudan ya da dolaylı olarak sağlayan kişi olmuş ve İslâm Tarihi'nde İslâm Toplumlarının dinî yönden aydınlanmasında aktif rol almıştır. Diğer yandan eğitim sistemi bir toplumda ideoloji, bilgi ve hüner aktarma işlevini görmektedir. Geniş alanıyla İslâm, dar alanıyla da Osmanlı coğrafyasında belirtilen işlevleri yürütenler müderrisler idi. Çünkü bu nitelik ile toplumun üretim güçlerinin ve üretim ilişkilerin ve de ideolojisinin yeniden üretilmesi sağlanmıştır.¹

* Dr., Ankara Tevfik İleri Anadolu İ. Hatip Lisesi

¹ İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin*

Bilginin yorumlanması ve insanlara ulaştırılması yani İslâmî aydınlatma hususu İslâm peygamberinin en önemli görevi olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü eğitimi vazgeçilmez ana değerlerden birisi olarak kabul eden İslâm'ın, ortaya koyduğu eğitim sisteminin temel değerlerinden birisi belki de en önemlisi İslâmî bilgiyi ve bu alandaki hünerleri muhatabı olduğu toplumlara aktarma idi. Buna paralel olarak Kur'an'ın ilk emrinin "oku"¹ olması İslâm dininin eğitim ve öğretime verdiği önemin en açık göstergesi olarak karşımıza çıktığı ve bundan dolayı Hz. Muhammed'e, peygamberlik görevinden önce ilim dolayısıyla eğitimcilik görevi verildiğini görmekteyiz. Hz. Peygamber, kendi adıyla anılan mescitte ibadet dışında eğitim faaliyetinde bulunarak, aynı zamanda ilk müderris olduğunu ortaya koymaktadır. Çünkü Hz. Muhammed, tamamen cehalet içinde bulunan bir topluma peygamber gönderildiğinden, bizzat kendisi şöyle demiştir; "Allah beni bir eğitimci (müdris-muallim) olarak göndermiş bulunuyor".²

İslâm'da Hz. Peygamberin başlattığı eğitim hareketi ve bu faaliyetin baş aktörü olan müderrisin görevleri kutsiyet kazandırılarak İslâm tarihi boyunca devam etmiştir. İslâm'ın ilk döneminde başlatılan bu hareket, Emeviler döneminden itibaren camilerde ve daha sonraları örgün bir şekilde medreselerde devam etmiştir.³

Müdris "ders veren kişi" anlamıyla daha çok medreselerde fonksiyonunu icrâ eden eğitim görevlisi olmasına rağmen, bir çok platformda bilgi iletişimini sağlamıştır. Fakat asıl önemli görevinin medresede olmasından dolayı, medrese ile müderrisin özdeşleştiği görülmüştür. Çünkü medrese ile müderris arasında hem sebep hem de sonuç ilişkisi vardır. Bu sebep- sonuç ilişkisi içerisinde medreseler, müderris merkezli serbest öğretim halkalarının örgütlenmiş şekliyle tarih sahnesine çıkmıştır. Diğer yandan müderrisliğin ortaya çıkması eğitim gibi hayatî bir mesleği ikinci bir iş olmaktan kurtarmıştır.⁴

İslam dünyasında cami dışında uzmanlaşmış ilim ve eğitim müesseseleri olan medreseler, İslâm devletlerinin dünya ilim tarihinde söz sahibi olduğu ve öncülük ettiği 9-11. yüzyıllarda doğmuştur.

Oluşumu ve Dönüşümü, TTK, Ankara, 1999, s. 1

¹ Alak, 96/1

² İbn-i Mâce, *Sünen*, Çağrı Yay. İstanbul, 1992, Mukaddime (paragraf 17), nr. 229; Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, Çev. Salih Tuğ, İstanbul, 1991, II, 758

³ Daha geniş bilgi için bkz. ; A. Taşköprü-zâde, *Mevzuatı'l-Ulum*, İstanbul, 1313, I, 67-100; A. Kâbisî, *Ta'limü'l-Müteallim (İslâm'da Öğretmen ve Öğrenci Meselelerine Dair Geniş Risale)*, Kahire, 1953, (Ter. S. Ateş- H.R. Köymen, Ankara, 1966), s. 295; A. Çelebi, *İslâm'da Eğitim ve Öğretim Tarihi*, çev. Ali Yardım, İstanbul, 1982, s. 207-253; Mehmet Dağ-R.H. Öymen, *İslâm Eğitim Tarihi*, Ankara, 1974, s. 196-204

⁴ Geniş bilgi için bkz. VGMA, D. 604, s. 90; *Kanunî Vakfiyesi*, VGMA, nr. 1390, s. 84-85

Müdürlüğün bir kurum ve meslek olarak her türlü şartlarının oluşmasının Bağdat'taki Nizamiye medreseleriyle gerçekleştiğini görüyoruz. Çünkü müdürlük ile ilgili şahsî ve akademik vasıflar, çalışma şartları, ücret ve sosyal haklar, bu dönemde belirlenmiştir. Çünkü bu şartlar, eğitim işinin yani müdürlüğün standartlarını belirlemiş ve onun profesyonel bir meslek olduğunu ortaya koymuştur.¹

İslâm tarihini incelediğimizde müdürlüklerin önceleri ders verebilecek yeteneği olan kişiler arasından daha sonraları ise medreselerden çıktığını görmekteyiz. Örneğin Selçuklular ve Osmanlılar dönemlerinde müdürlükte bir üst medreseden mezun olma şartı aranmış ve mesleğe giriş için de öğretme yetkisi veren icazetnâme istenmiştir.²

Bu çalışmamızda, Osmanlı aydınlanmasına büyük katkısı olan müdürlüğün genel özellikleri ile eğitim alanındaki liyakat ve kariyeri ortaya koyacağız. Bunun sonucunda günümüzün eğitim çalışanlarının genel durumunu okuyanların zihinlerine havale edeceğiz. Osmanlılar ile günümüzü birçok yönden mukayese etme imkânı bulacaklardır.

A. Osmanlılar Döneminde Müdürlük

Osmanlı'da kuruluş dönemi medrese geleneği Selçuklulardan tevarüs ettiği için, müdürlükle ilgili akademik ve ilmi, genel kuralların tamamen o devrin düşüncesini yansıttığı görülmektedir. Bundan dolayı alt yapısını Selçukluların oluşturduğu müdürlük mesleğinin, Osmanlılarda daha büyük önem kazanmasının sebebi, devlette ilk atanan kamu görevlilerinden birisinin de müdürlük olmasıdır. Yine bu dönemde Osmanlı medrese vakfiyelerinde müdürlüklerin meslekî ve şahsî özellikleri, çalışma şartları, özlük ve sosyal hakları konusunda yer alan hükümler bir nevi Selçuklu vakfiyelerinin tekrarı gibidir.³

1. Osmanlılarda Müdürlükle İlgili Hukukî Düzenlemeler

Fatih'le başlayan Osmanlı yükselme çağında her alanda yapılan merkezî düzenlemeler, ilmiye mesleğinde de yapılmıştır. Bu düzenlemelerin klasik çizgisi Kanunî döneminin sonlarına kadar devam etmiştir. Özellikle bu düzenlemelerde en büyük pay, bir bürokrat olan Ebussuûd Efendi'ye aittir. Çünkü bu kişi, hem kazaskerliği hem de şeyhülislâm olduktan sonra, hukukî

¹ Bkz. İ. Kafesoğlu, "Nizamülmülk", *MEB İA*, C. IX, s. 329-333

² H. Akgündüz, *Osmanlı Medrese Sistemi*, İstanbul, 1997, s. 449

³ VGMA, D. 743, s. 146; D. 572, s. 27-63; *Fatih Mehmed II Vakfiyesi*, VGM. Yay. Ankara, 1938, s. 53 vd.

düzenlemeler alanında Osmanlı yargı, eğitim ve dinî hizmetler (kaza, tadrîs ve iftâ) alanlarında daha sonraki dönemlere model teşkil edecek önemli katkılarda bulunmuştur. Ebussuûd Efendi'nin, eğitim ve öğretimle ilgili reformları rahat bir ortamda gerçekleştirmesinde, Kanunî ile iyi bir diyalog içerisinde bulunmasının yanında, ilmî liyakati ve siyasete karışmamasının büyük rolü olduğu görülmektedir.¹

Ebussuûd Efendi'nin yaptığı hukukî düzenlemeler arasında en önemlisi, müderrisler arasındaki keyfî atamaları düzene koyan mülâzemet kanunudur. Çünkü bu kanunla medrese eğitiminin standartları ve mezun olanların istihdamı konusunda ülke genelinde personel ihtiyaçlarını göz önüne alarak insan ve kadro planlaması yapılmış ve bu husus merkezî bir kanunnâme ile kayıt altına alınmıştır.²

2. Müderrislikle İlgili Düzenlemelerin Muhtevası

Bu düzenlemelerde eğitimin temel direği olan müderrislerle ilgili hususlar da geniş bir yelpazede ele alınmış ve bu mesleğin gerçek saygınlığı ortaya konulmuştur. Yapılan personel rejimi ile müderrislerin hangi şartlarda, bilimsel yeterlilik ve hangi prosedürle eğitimci olacakları açık ve net olarak belirlenmiştir. Yine müderrislerin tayin, azil ve terfi gibi hususları merkezî düzenleme ile standardize edilmiştir.³

Bu düzenlemelerde, müderrislerin eğitim faaliyetlerinin özüne dokunulmayıp, sadece çalışma şartları, özlük hakları ve eğitimin şeklen yapılışı ile mesleğe devam durumları tespit edildiği görülmektedir. Bazı araştırmacılar yapılan bu hukukî düzenlemeler ile Osmanlı'da eğitimin devletleştirildiği kanaatine varmışlardır.⁴ Hâlbuki Osmanlı'da belirli makamlarca ortaya koyulan düzenlemeler, eğitim işlerinin istenilen seviye ve şekilde devam etmesi için yapılmıştır. Eğitimin muhtevası ve içeriği yönünde devlet tarafından müderrislere her hangi bir telkinde bulunulmamıştır.⁵ Osmanlı'da eğitimin

¹ Bkz. M. Ertuğrul Düzdâğ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi'nin Fetvâları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, İstanbul, 1983.

² Bkz; A. Taşköprü-zâde, *Mevzuatü'l-Ulûm*, İstanbul, 1313, I, s. 80; Âli, *Kühû'l-Ahbar*, Süleymaniye Ktp. nr. 2162, s. 24; İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, TTK, Ankara, Tarihsiz, II, s. 587

³ Bu konu ile ilgili , BOA, Cevdet-Maarif, nr. 44, 464, 7212; İbnülemin-Tevcihat, nr. 2605, 2612

⁴ Hüseyin Atay, *Osmanlılar'da Yüksek Din Eğitimi*, Ankara, 1981, s. 5-6

⁵ Bu konuda geniş bilgi için bkz. *Kanunnâme-i Ehl-i İlim*, Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revân, nr. 1935, vrk. 94b-95b; *Kanunnâme-i Sultan Süleyman Han*, (Mevâli-i İzâm ve Müderrisîn-i Kırâmın Tadrise Mevazıbları Hakkında), Bayezid Ktp. Veliyyüddin Efendi, nr. 1970; *Kanunnâme*, Süleymaniye Ktp. Aşir Efendi, nr. 1004, vrk. 69b-71a; *Hirzu'l-Müluk*,

devletçi olamayacağını diğer bir göstergesi de, öğretim elemanlarının ücretlerinin vakıflar tarafından karşılanmasıdır. Eğitimin malî boyutu açısından da devlet eğitimin dışında kalmıştır.¹ Osmanlılarda eğitim hayatının zirvesini oluşturan Süleymaniye medreselerinin eğitim hayatından önce ve sonra yapılan hukukî düzenlemeler ile Osmanlılarda eğitimin şekli ve öğretim elemanlarını ilgilendiren hususlar teminat altına alınmıştır.

3. Müderrisin Yetişme ve Atama Şekli

a. Müderrisin Yetişme Şekli

Tarihî gelişiminden sonra bu mesleğin genel durumu hakkında bilgi vermek gerekmektedir. Osmanlılarda müderris olmanın yolu, bir talebenin Hâşiye-i Tecrid medreselerinden başlayıp çeşitli hocalardan ders görerek, Hariç ve Dahil medreseleri derslerini tamamladıktan sonra Sahn-ı Seman veya Süleymaniye medreselerinden birini bitirip icâzet almasından geçmektedir.² İcâzetnâme denilen mezuniyet belgesi, öncelikle belirli bilgi dalları için eğitim verebilme yetkisi ile kısmen de olsa pedagojik formasyona sahip olduğunun tescilidir. Ancak medreseden mezun olan her kişinin ilmiye görevine tayin edildiği söylemek de çok iyimserliktir. Hatta bu konuda ortaya çıkan ve çıkacak haksızlıkları önlemek için meşhur “Mülâzemet Kanunu” 944/1537 yılında Kanunî döneminde Ebussuûd Efendi tarafından çıkarıldığını yukarıda belirtmiştik.

b. Müderrisin Atama Şekli

Mülâzemet kanununa göre kişinin, ilmiye mesleğine atanmasının ilk şartı, mesleğinde kendini kanıtlamış kimselerce, dini hizmetler, yargı ve eğitim görevlerine aday (mülazım) gösterilmesi ve bu konuda kefalet verilmiş olması gerekmektedir.³ Bu da bizi atamalarda objektif bir seçim yapılmadığı sonucuna götürmektedir. Çünkü Osmanlı dönemi biyografi kitaplarına baktığımızda bu hususta objektif davranılmadığına dair birçok örnek görebilmekteyiz. Hatta mülâzemet kanununu kendi emriyle hazırlatan Kanunî Sultan Süleyman dahi,

Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revân, nr. 1612, vrk. 38b-55a

¹ Bkz. *Fatih Mehmed II Vakfyesi ve Kanunî Vakfyesi*

² *Kanunnâme-i Ehl-i İlim*, vrk. 94b-95b; Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, İstanbul, 1993, V, 175; İbnü'l-Emin Mahmud Kemal, “Tarihçe-i Tarik-i Tedris”, *İlmiye Salnâmesi*, İstanbul, 1331, s. 644; İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı İlmiye Teşkilâtı*, TTK, Ankara, 1988, s. 45

³ Mecdî, *Şakaiku'n-Nu'mâniye Zeyilleri*, Haz. A. Özcan, İstanbul, 1989, I, s. 456; Atâî, *Şakaiku'n-Nu'mâniye Zeyilleri (Hadaiku'l-Hakaik)*, Haz. A. Özcan, İstanbul, 1989, s. 244; Hazerfen Hüseyin Efendi, *Telhisu'l-Beyan fi Kavânin-i Âl-i Osman*, vrk. 8

hazırlattığı kanununa uymayarak mülazemet vermiştir.¹

c. Müderrislerin Nöbet Döneminin Önemi

Medreseden mezun olup icâzetnâme alan kişi Anadolu'da görev alacaksa Anadolu, Rumeli'de görev alacaksa Rumeli kazaskerinin belirli günlerdeki meclislerine devam ederek “*matlab*”² veya tarik denilen deftere (*Rûznâme*)³ ismini yazdırırdı.⁴ Bu deftere mülazımın ismi, eşkali ve mülazım olma vesilesi gibi hususular yazılırdı. Bu defterler kayıp olduğunda şahit gösterilerek kayıtlar yenilenirdi.⁵

Mülazım burada sırası gelinceye kadar beklerdi. İlmiye ıstılahında buna “*nöbet*” denilirdi. Bu dönemi mülazım için referans oldukları insanların himaye ve denetiminde, bir bakıma staj ve müstakil görev yapmaya hazırlık aşaması olarak kabul edebiliriz. Çünkü mülazemetin asıl amacı, eğitim, yargı ve dini hizmetlere (kaza, tedris ve iftâ) aday olanların kazasker ve şeyhülislâm kapısına giderek hem ilerideki meslektaşları ile tanışmaları ve kaynaşmaları hem de tecrübeli ulemâdan meslekî açıdan istifade etmelerini sağlamaktır.⁶

Bu medreseye ilk girecek müderrisler, her hangi bir yeterlilik imtihanına tabi tutulmadan atanırlardı.⁷ 40'lı kadrolar üzerindeki medreselerden olan hariç ve dahile ait müderrislerin tevcihinde ruûs imtihanlarında başarılı olunduktan sonra berat düzenlenerek göreve başlanırdı. Müderrisliğin en yüksek seviyesi olan *Sahn* ve daha üst medreselere girişte ise çok büyük araştırma ve geliştirmeye bir sürecin tamamlanması gerekiyordu.⁸

d. Müderrislerin Atamalarının Topluca Yapılması

¹ Atâî, s. 435, 183, 243,

² **Matlab:** Arapça'da “*istenilen şey, meram, maksat, bahis, konu ve mesele*” anlamlarına gelir. Medrese mezunlarının müderrisliğe başlamak için kazaskerler tarafından isimlerinin kaydedildiği defterdir. (M.Z. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, 422)

³ **Rûznâme:** Günlük gelir ve giderin ya da olayların yazılmasına mahsus deftere verilen addır. İlk zamanlarda “Rûznâme” denilirken daha sonraları “Rûznamçe” de denilmiştir. Muhasebe kalemi de denilmiş ve bu defteri tutana “Rûznamçeci” denilmiştir. Tanzimat'tan sonra “Yevmiye Defteri” adını almış ve bu defterleri tutanlara da “Yevmiye Kâtibi” veya “Muhasebe Kâtibi” gibi adlar verilmiştir. Buna göre ilmiyede kazaskerin müderris ataması yapmak için mülazımların isimlerini yazdığı defter olmaktadır. (M.Z. Pakalın, a.g.e., III, 62)

⁴ Atâî; a.g.e, s. 186

⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 587

⁶ Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, s. 45-55

⁷ Alt medreselere yapılan tevcih için bkz. BOA, Cevdet-Maarif, nr. 236, 2551, 2642, 2440

⁸ BOA, Cevdet-Maarif, nr. 236; Ahmed Cevdet Paşa, a.g.e, V,175; İbnü'l-Emin Mahmud Kemal, “Tarihçe-i Tarik-i Tedris”, *İlmiye Salnâmesi*, s. 644

Matlab defterine kaydedilen mülazımların, boşalan kadrolara topluca veya tek tek hazırlanmış bir kararname ile atamaları yapılırdı.¹ Bu kararname ile müderrisler, aşağıdan yukarıya Osmanlı medrese sisteminin sıralanışına göre ibtida-i hariçten başlayarak, hareket-i hariç, ibtida-i dahil, hareket-i dahil, musıla-i sahn, sahn-ı seman, ibtida-i altmışlı, hareke-i altmışlı, musıla-i süleymaniye, havamis-i süleymaniye, süleymaniye ve dâru'l-hadis-i süleymaniye'ye atanırlardı. Bu sıralamaya göre Hâşiye-i Tecrid, Miftah ve Telvih medreselerinin kadroları yukarıda yapılan sıralamanın dışında tutulmuş ve bir bakıma stajyerlik dönemi olarak kabul edilmiştir.² Bir müderrisin, ilk rütbeden son rütbeye kadar olan ilmiye yolunu 25-30 yılda aldığını görmekteyiz. Bu yol almaya, “*kat-ı merâtib*” ve bir müderrisin medreselerdeki aşağıdan yukarıya doğru hareket etmesine de “*devr-i medâris*” denilmiştir. Kat’-ı merâtib de devr-i medârisle mümkündür.³

e. Müderris Adaylarının İmtihan Edilmesi

Boşalan bir kadro için birden fazla başvurunun yapıldığı üst medrese müderrisliği için XVI. yüzyıldan itibaren çoğunlukla Fatih Camii’nde ve kazasker huzurunda imtihan yapılmıştır. İmtihan daha önceden verilen bir konunun adaylar tarafından hazırlanması ve jüri huzurunda savunulması ile gerçekleştirilmiştir. Başarılı olan için berat (kararname) düzenlenerek göreve başlatılmıştır. Dikkat çeken diğer bir husus da büyük medreselere atanabilmek için risale yazma ve alt medreselere atanma konusunda eğitim hayatı süresince müddiklik yapmak önemli bir tercih sebebi sayılmıştır.⁴

f. Müderrislerin Görev Sürelerinin Tanzimi

Mülazemet Kanunu ile Osmanlı ilmiye teşkilatında büyük yenilikler yapılmış ve dinî, eğitim ve yargı hizmetleri (iftâ, tedris ve kaza) kadrolarına atanan görevliler, kaydı hayat şartıyla değil, 2 ile 7 yıl arasında değişen süreler için atanmıştır. Bu arada ilmiyenin en alt payesinde bulunan eğitim mesleğinde, akademik sıralamada en alt seviyede bulunan müderrislik derecesinde göreve adım atılarak hareket denilen silsilede tayin ve azil ile en üst dereceye kadar yükselme imkânı sağlanmıştır. Mevcut uygulama ile her müderrisin 30 yıllık

¹ Bununla ilgili 1040 yılında yazılan *Tarih-i Silsile-i Ulema*’da her yıl ataması yapılan ya da yerleri değiştirilen müderris, müftü ve kadıların isimleri ve atandıkları yerler kaydedilmiştir. (Nâzırı Mehmet Efendi; *Tarih-i Silsile-i Ulema*, SK. Esad Efendi, nr. 2142)

² Hazerfen Hüseyin Efendi, a.g.e, vrk. 141-142; Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, s. 283-285

³ Devr-i Medâris’le ilgili olarak Muhaşşi Sinan Efendi’nin (d.843/1487-1488- ö. 989/1581-1582) kat-ı merâtibine bakılabilir. Bunun için de bkz; Ataî, s. 48,250; *TSU*, 209b, 213b; Mehmet Süreyya, *SO*, III, 353; Mehmet Tahir Efendi, *OM*, I, 465

⁴ BOA, Cevdet-Maarif, nr. 6295; Ruûs Defteri, I, 145

meslek hayatı boyunca 15 yıl fiili görev, geri kalan 15 yılda ise nevbette bulunması gerekmiştir. Genel olarak eğitim, yargı ve dinî hizmetler kadrolarında fiili göreve *ittisal* veya *müddet-i örfiye*, iki görev arasındaki bekleme sürecine ise *infisal* veya *mülazemet* denmiştir.¹

4. Müderrisin Tayin ve Terfisini Yapan Kurumlar

Müderris tayin ve terfilerinde XVI. yüzyıla kadar kazasker ve şeyhülislâmların büyük etkisi olmuştur. Bu etkinliğin tabii bir sonucu olarak da bugünkü ifade ile bunlar kararnameyi hazırlayarak, gerekli makamlara sunmuşlardır. Ancak bu tarihten itibaren tedrici olarak şeyhülislâmlığın etkisinin artmasıyla, şeyhülislâmın tek seçici hâle geldiği görülmüştür.² Genelde tek tek veya topluca hazırlanan müderrislik kararnâmeleri ve tayin aşaması, başta kazaskerler veya şeyhülislâmın sadrazama arzı, sadrazamın padişaha telhisi³ ve padişahın hatt-ı hümayunu ile sonuçlanırdı. Daha sonraki uygulamalar ise kazaskerlerin kendi bölgelerindeki boş kadroları şeyhülislâma arzı, şeyhülislâmın ise konuyu telhisle padişaha bildirip onay alması biçiminde olmuştur. Böylece XVI. yüzyıldan itibaren tayin ve terfilerde şeyhülislâmların büyük yetkilere sahip olduğunu anlıyoruz.⁴

Merkezden uzak Anadolu ve Rumeli'deki medreselerde yapılan atamalarda ilk adım, kadıların ilâm ve arzı ile atılmıştır. Ara sıra müderrislerin atamasında vakfın mütevellisinin de ilk adımı atma teşebbüsleri olmuştur, ancak vakfın veya eğitim kurumunun bulunduğu bölgenin kadısının onayından geçmeyen bu tarz teşebbüsler sonuca ulaşmamıştır.⁵

Müderrislerin atamasında en önemli husus da, gerçek tevcih sahibi olan nihai onay sahibi Padişah olmasıdır. Padişahın her türlü kamu atamalarında söz sahibi olmasına rağmen, ilmiye ve özellikle eğitim kadroları için yapılan tayinlerde özel bir hassasiyet gösterdiği bilinmektedir. Ancak ne yazık ki, sonraki dönemlerde bu hassasiyetin aşındığı ve ilmiye kadrolarına başka

¹ *Tevkii Abdurrahman Paşa Kanunnâmesi*, Milli Tettebbular Mecmuası, s. 539-540; Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, s. 45-55

² Ayrıntılı bilgi için bkz. *Yavuz Sultan Selim Han Kanunnâmesi*, Ankara, 1987, s. 1-95; Ali Emiri, "Meşihat-ı İslâmiye Tarihçesi", *İlmiye Salnâmesi*, İstanbul, 1334

³ **Telhis:** Divan görüşmelerinde alınan kararların, önemli ve ayrıntılı konuların özet olarak vezîr-i a'zâm tarafından padişaha bir yazılı belge ile bildirilmesidir. **(Daha geniş bilgi için bkz. M.Z. Pakalın, a.g.e, III, 449-450; C. Baltacı, İslâm Paleografyası (Diplomatik Arşivcilik), İstanbul, 1989, s. 43 vd.)**

⁴ Bu tayinlere ilgili arşivlerimizde çok sayıda örnekler mevcuttur. Bunlardan birkaçı; BOA, Cevdet-Maarif, nr. 1234, 7212, 2821 ; Ali Emiri, nr. 1865; TSMA, E. 6460

⁵ H. Akgündüz, *Osmanlı Medrese Sistemi*, s. 466

makamlarca da tevcihatın yapıldığı tarihi bir gerçektir.¹

a. Kararnamelerin Yenilenmesi

Osmanlı geleneğinde her padişahın cülûsuyla diğer kamu görevlileri gibi müderris beratlarının da yenilendiği görülmüştür. Ancak bu yenileme işlemi tek tek değil de topluca yapılmıştır. Bu konu ile ilgili arşivlerimizde daha sonraki dönemlere ait olmasına rağmen konumuza ışık tutan çok sayıda belge bulunmaktadır.²

b. Tayin ve Terfi Sisteminin Bozulması

Osmanlı'da dönemi itibariyle mükemmel bir sisteme oturtulmuş olan müderris tayin ve terfilerinde, XVI. yüzyılın sonlarına doğru bazı indî gerekçelerle sapmalar olduğu görülmektedir. Kabiliyet, liyakat ve başarıya bağlanmış olan meslekte ilerleme merhalesi, imtiyaz ve iltimaslarla zedelenmiştir. Yapılan hukukî düzenlemelere ters düşen bu uygulamanın en dikkat çekici örneği, Kanunî'nin hükümdarlık döneminde Hocası Hayreddin Efendinin tavassutuyla çıkarılan *Hoca-zâdeler Kanunu*'nudur.³ Daha sonraki yıllarda bu alanda büyük gevşemeler meydana geldiğini arşivlerimizdeki birçok belge şahittir.⁴

5. Müderrisleri Uygulanan Disiplin Sistemi

Osmanlı'da disiplin sisteminin temel özelliği, bütün sivil ve resmî kurumlarda olduğu gibi eğitim mesleği olan müderrisler için de geçerli olmuştur. Ancak Osmanlı'da ulemânın sosyal statüsü göz önüne alınarak, yapmış oldukları hizmetin tabiatına aykırı düşmeyecek bir disiplin kuralı uygulanmıştır. Buna paralel olarak da maddî ve manevî niteliği olan mükâfat ve cezaya tabi tutulmuşlar.

Eğitim kadrosuna verilen mükâfat ve cezalar ile, bu alanda görev yapan personelin davranışlarını yönlendirme, mesleğe yeni girenleri yetiştirme ve hiçbir kamu görevlisinde bulunmayan geniş yetkilerin istismarını engelleme konusunda bir hayli etkili olmuştur.⁵ Bu disiplin sistemi uygulamada,

¹ BOA, Mühimme D. 41, s. 343

² Müderrislik beratları ile bkz. BOA, Cevdet-Maarif, nr. 6640; Ruûs D. nr. 29, s. 430; TSMA, E. 5404/6; Kadı muvafakati olmadan müderris ataması yapılamayacağına ilişkin hüküm için bkz. BOA, Cevdet-Maarif, nr. 493, 6151, Mühimme, nr. 14, s. 1080; Padişahın cülûsu ile beratların yenilenmesine dair bkz. BOA, Mühimme, nr. 27, s. 50; TSMA, E. 9287/1

³ Mecdî, s. 440, Atâî, s. 485; Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, s. 148

⁴ BOA, Cevdet-Maarif, nr. 21, 201, 236, 259, 431, 2750, 2829, 5045

⁵ Mecdî, s. 524-526; Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, s. 37-38; H. İnalçık, *The Ottoman Empire: The Classical Age 1300-1600*, London, 1973, s. 170;

müdürrisler için kararlaştırılan mükâfatlar, başarı ve işine bağlılık doğrultusunda yükselme yolunun açık tutulması,¹ sosyal itibarın artması ve vakıf imkânlarından daha fazla yararlanma gibi avantajlar, verilen cezalar ise yevmiyenin kesilmesi, meslekte yükselmenin durdurulması, görev yerinin değiştirilmesi, görevden azl ve sürgün olmuştur.²

6. Müdürrislerin Ücretleri ve Sosyal Hakları

Vakfiye muhtevalarına ve bunların yıllık bilânçoları olan muhasebe defterlerine baktığımızda medrese personeli arasında en fazla ücretin müdürrislere verildiğini görülmektedir.³ Daha sonra önem sırasına göre diğer görevliler gelmektedir. Eğer tahsisat veya vakfın gelirlerinin azlığından vakfiyeden yeterli ücret verilemiyorsa, müdürrislere tımarlar, müfettişlik ve nakdî ödemeler yapılarak telafî edilmiştir.⁴

Verilen yeterli ücret dışında müdürrislerin bir takım sosyal hakları da vardı ki bunları şöyle sıralayabiliriz; lojman tahsisi, yılın belli dönemlerinde yapılan aynı ve nakdî ekstra yardımlar, özellikle külliye bünyesinde görev yapan medrese müdürrislerine imarettten yemek tahsisi, dâru'ş-şifâlarda ücretsiz sağlık hizmetlerinden yararlanma, medrese vakfına ait arazilerde tarım yapma imkanı, ek görev yapma fırsatı, emeklilik hakkı ile ekonomik ve sosyal vasıflı imkanlar ve haklardır.⁵ Osmanlı'da müdürris ücretlerinin başka bir belirleyicilik özelliği de, medreselerin müdürrislerin aldığı ücret baz alınarak sıralanmasıdır.⁶

B. Süleymaniye Medreseleri Müdürrisleri

Müdürrisler hakkında verdiğimiz genel bilgilerden sonra Osmanlı medrese sisteminin zirvesini oluşturan Süleymaniye Medreseleri'deki eğitim câmiasının en önemli elemanı olan müdürrisleri, çağdaş kronikler ve daha sonraki eserlerden tanımaya çalışırsak, müdürrisleri daha iyi tanıma imkanı buluruz. Çünkü Osmanlı hatta İslâm tarihinde olduğu gibi Süleymaniye medreselerinin de eğitim kadrosunun en üstünde müdürrisler bulunmuştur ve eğitim bunlara göre dizayn edilmiştir.

¹BOA, Cevdet-Maarif, nr. 216; Atâî, s. 511

² *Fatih Mehmed II Vakfiyesi*, s. s. 262; BOA, Cevdet-Maarif, nr. 781; A. Taşköprü-zâde, *Mevzuatu'l-Ulûm*, I, 30; Mecdî, s. 51

³ *Fatih Mehmed II Vakfiyesi*, s.262; *Kanunî Vakfiyesi*, s. 80-88; BOA, MAD, nr. 1954, s. 9

⁴ BOA, MAD, nr. 5455, s. 12-18; 5305, s. 108; Mecdî, s. 118-120

⁵ Müdürrislerin sosyal ve ekonomik hakları ile ilgili bkz. *Fatih Mehmed II Vakfiyesi*, s. 262; *Kanunî Vakfiyesi*, s. 80-88

⁶ H. Akgündüz, *Osmanlı Medrese Sistemi*, s. 473

Süleymaniye Külliyesi bünyesinde birer müderris, birer muîd ve 15'er öğrenciden oluşan dört adet İslâm Hukuku eğitimi veren medreseler¹ ile Hz. Peygamber'in hadislerinin okutulduğu, bir müderris, bir muîd ve 15 öğrencinin eğitim gördüğü bir Dâru'l-Hadis bulunmaktaydı.² Ayrıca ilk defa Süleymaniye Külliyesi bünyesinde kurulan ve müderrisi olan bir Tıp Medresesi mevcuttu.³

Süleymaniye Külliyesi bünyesindeki bu medreseler, Koçi Bey'in ifadesiyle daha sonraki dönemler için model olduğu⁴ ve daha önceki medreselerden farklı bazı özelliklerinin bulunmasından dolayı, medreselerin müderrislerinin genel durumlarını ve farklı yanlarını ortaya koymak gerekmektedir.

1. Eğitimin Müderris Merkezli Olarak Düzenlenmesi

Süleymaniye Medreseleri'nde müderris eğitimin odak merkezinde bulunduğundan, beyni konumunda idi. Eğitimde, ders geçme sistemi uygulandığından müfredat programları ile kanunnâmeler müderrisler baz alınarak çıkarılmıştır. Bundan dolayı Osmanlılarda medreseler hakkında araştırma yapanlar öncelikle müderrisi ele alarak değerlendirme yapmışlardır.

Eğitimin müderrislere göre şekillendiğini Âlî'nin XVI. yüzyılın sonlarıyla ilgili şu serzenişlerinden daha iyi anlıyoruz: “*Zamanımızda müderrislerin haftada dört derse devamları ve dânişmendlerin dersleriyle iştiğal ve istifadeleri muhal oldu. Müderris vardı ki, ayda bir kerre derse varmaz, nice varsun ki, okutacak talebe bulunmaz ve bulunsa da kendüsi ders virmeğe kadir olmaz...*”⁵

Âlî'nin bu ifadeleri medreselerin yozlaşmasına işaret ettiği kadar müderrislerin durumu hakkında da bize bilgiler vermektedir ve eğitimin müderrislerin kalitesine göre şekillendiğini ve elde edilecek başarıların da onların başarısına bağlı olduğunu belirtmektedir.

Müderrislerin çalışma hayatındaki etkin durumlarını yine Ebussuûd Efendi'nin şu ifadeleri açık olarak ortaya koymaktadır: “*Kâdilerün yedikleri ve içtikleri haramdır ve müderrislerin dahi şüpheden hâlî değildir. Bunların ettüklerin cabil itmez...*”⁶ Bu ifadeler eğitimin beyni kabul edilen müderrislerin eğitim hayatından uzak durarak aldıklarının karşılığında çalışmayarak kazançlarının helal olmadığına işaret etmektedir.

¹ *Kanunî Vakfiyesi*, s. 84-85

² *Kanunî Vakfiyesi*, s. 81

³ *Kanunî Vakfiyesi*, s. 86-87

⁴ Koçi Bey, *Risale*, İstanbul, 1277, s. 10

⁵ Âlî; *Kühü'l-Ahbar*, I, 29; Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, s. 69

⁶ M.E. Düzdağ, a.g.e, s. 181, mesele. 905

2. Müderrisin Halk Nezdindeki İtibarı

Osmanlılar'da ıslah çalışmalarında aktif rol alankişilerden birisi olan Koçi Bey, IV. Murad'a sunduğu bir layihasında, XVI. yüzyıl müderrislerinin durumunu şöyle değerlendirmektedir: *‘İstanbul'a geldiğümde eğerci ulemâ-i ‘izâm şimdiki gibi hadem ve haşem ashabı değüldi. Lâkin bir müderris dâ'ileri yoldan geçse balk-ı âlem ikbâl-i tamm ve küllî ta'zîm ve ihtiram ederlerdi. Irz ve vakarları kemalde idi. Her biri balk nazârında müçtebid mesâbesinde mu'azzez ve mükerrem idi...’*¹

Koçi Bey ıslahat hareketlerinde Süleymaniye müderrislerinin halk nazarındaki itibarları ve halkın onlara karşı saygısını veciz bir ifade ile ortaya koymuştur. Müderrislerin halkı yönlendiren kişiler olduğunu ve onların bozulması ile eğitim hayatının da felç olduğunu belirtmektedir.

3. Müderrisin Medreseleri Dolaşması

1741 yılında yazılan bir eserde medreselerin ikbal döneminde bir müderrisin devr-i medaris (medreseleri dolaşması) ederek terfi etmesi şöyle anlatılmaktadır: *‘... Mülażım çıkanlar, yedi yıl bekleedikten sonra yükselmek suretiyle on rütbe olmak üzere tertib olunan medreselerden aşağı rütbesi ki, İbtidâ-i Hariç denilen biriyle dileğine kavuşur. O rütbede yüz müderris vardır. O medresede iki-üç yıl ders okuttuktan sonra yukarı tarafın hareketiyle İkinci Hariç denilen medreseye ulaşır. O rütbede de elli-altmış müderris vardır. Orada da bir-iki yıl ders okuttuktan sonra, yine yukarı tarafın hareketiyle, İbtidâ-i Dabil denilen rütbeye ulaşır. Oradan İkinci Dâbil'e, İkinci Dâbil'den Mûsıla-ı Sabn'a, Mûsıla-ı Sabn'dan Sabn'a, Shn'dan İbtidâ Altmışlı'ya, İbtidâ-i Altmışlı'dan İkinci Altmışlı'ya, İkinci Altmışlı'dan Mûsıla-i Süleymaniye'ye, Musıla-i Süleymaniye'den de Süleymaniye'ye ulaşır. Bu yolu 25 ya da 30 yılda alır.*

*Ondan sonra Bilâd-ı Sitte denilen Kudüs, Helap, Selânik, Yenişebir, Galata ve İzmir şehirlerinden birine mabreç mollalığı denilen mansıp ile kadı olur. Şimdi Diyarbekir'i de bu rütbede saymışlardır. Bir-iki yıl bitiminde oradan da azırlunup birkaç yıl bekleedikten sonra Bilâd-ı Erbaa denilen Şam, Edirne, Mısır ve Bursa şehirlerinden birine kadı olur. Oradan da bir yıl bitiminde azırlunup birkaç yıl bekleedikten sonra Mekte ya da Medine kadısı olur. Oradan da azırlunup zamanla Anadolu Kazaskeri olur. Oradan da azırlunup Rumeli kazaskeri olur. Oradan da vakit müsaid olup padişahın da yardımı eklenince şeyhülislam olur...’*²

¹ Koçi Bey; a.g.e., s. 10

² 1155/1741 tarihinde İstanbul'da Fransız büyükelçiliğinin isteği üzerine kaleme alınan *Kevâkib-i Seb'a* adlı eserde müderrislerin terfi ve kadılıkları hakkında bu şekilde bilgi vermektedir. Yazarı belli olmayan bu esere ulaşamadık, fakat başka bir eserden naklen bu bilgileri aldık. (Cevat İzgi, *Osmanlı Medreselerinde İlim*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1997, I, 44)

Müderrislerin atamaları Kanunî döneminde Fatih Kanunnâmesine göre, kazaskerlerin padişaha arz etmeleriyle yapılmıştır.¹ Kevâkib-i Seb'a ve bazı çağdaş kaynaklara göre müderrisler günümüz ifadesi ile rotasyona tabi olduklarını, belirli sürelerle aşağıdan yukarıya doğru medreseleri dolaşmışlardır.² Ayrıca müderrislerin yer değiştirmeleri ile ilgili her yıl “*valiler karamânesi*” gibi nakil listesi hazırlanarak en üst makam olan divân-ı hümayûna sunulurken, oradan da padişaha takdim edilirdi ve atama ile ilgili padişahın iradesi alındıktan sonra, sadrazam, müderrislik ruûs ve beratlarının yazılmasını ruûs kalemine emrederdi.³ Ruûstan çıkan liste müderrislere tebliğ edilerek yürürlüğe girmiştir.⁴ Böylece müderrislerin atamaları Kanunî döneminde Fatih Kanunnâmesi gereğince, kazaskerlerin padişaha arz etmeleriyle yapılmıştır.⁵

4. Müderrislerin Öğretim Metodu

Müderrisler okuttıkları derslerden herhangi bir konuyu öğrencilerine seminer olarak verirlerdi ve öğrenciler bu konuya hazırlanarak hocaları önünde münazara yaparlardı ve müderris bunlar arasında hakem olup, öğrencilere gerekli bilgiyi vererek rehberlik yapardı. Öğrencilerin müderrisi vefat ettiğinde, aynı derecedeki başka bir müderrisin dersine devam edebîlirdi.⁶

Süleymaniye bünyesinde bulunan, lisans seviyesinde eğitim kurumları olan Evvel, Sâni, Sâlis ve Râbi ile yüksek lisans seviyesinde eğitim veren dâru'l-hadis medreselerinin müderrisleri, zamanın en seçkin ilim adamları olmuştur.⁷ Çünkü yukarıda da bahsettiğimiz gibi ilmiye mesleğinde kat'-ı merâtib yapan birisi en son ve en olgun döneminde Süleymaniye medreselerinde görev yapmıştır.

5. Süleymaniye Medreseleri Müderrislerinin Ücretleri

Osmanlılarda medreseler müderrislerin aldığı yevmiyeye göre

¹ Bkz. Âlî; a.g.e, SK. Esad Efendi, nr. 2162, vrk. 1186

² Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, s. 77

³ Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, s. 77

⁴ Kanunî döneminde müderris ve kadı atamaları ile ilgili bkz. BOA, Mühimme, D. 80, s. 25; D. 98, s. 28; *Tarih-i Silsile-i Ulemâ*, SK. Esad Efendi, nr. 2142

⁵ Bkz. Âlî, a.g.e, SK. Esad Efendi, nr. 2162, vrk. 1186

⁶ Mecdî, s. 136, 155, 160

⁷ Süleymaniye bünyesinde eğitim veren müderrislerin hayat hikayeleri için bkz. Atâî, a.g.e.; Mecdî, a.g.e. ; Nâzır-ı Mehmed Efendi, *TSU*, ; İzzet-zâde Abdulaziz Efendi; *Teracim-i Ahvâl-i Ulema ve Meşayih*, İÜ, TY, nr. 2456; Mehmed Süreyya, *Sicilli Osmanî (Tezkire-i Meşahir-i Osmanîyye)*, İstanbul, 1308-1316, I-IV, ; Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri (1299-1915)*, İstanbul, Tarihsiz, I-III,

sıralandığından dâru'l-hadis müderrisine vakfiyede 50 akçe¹ takdir edilmesine rağmen ilk müderrise 100 akçe² ödenmesi ve hatta ilerleyen senelerde bunun 160 hatta 210 akçeye³ kadar çıkması hem bu medresenin en üst sırada bulunduğuna hem de müderrislerin liyakat ve kalitesine işaret etmektedir.

Süleymaniye medreselerinin her birinde daru'l-hadis de dahil olmak üzere birer müderris görev yapmıştır. Bunlardan dâru'l-hadis müderrisine 100,⁴ diğer dört medresenin müderrislerine ise 60'ar akçe⁵ yevmiye ödenmiştir.⁶ Dâru'l-hadis müderrisi, kibar-ı müderrisîn denilen müderrisliklerin en üstünde olduğundan isterse mahreç mevleviyetlerinden birine atanabilirdi.⁷ Süleymaniye müderrisliği ise dâru'l-hadis'ten bir derece aşağı olup dört müderrisliktir. Buradan terfi eden bir müderris, dâru'l-hadis müderrisi olur. Ancak Süleymaniye'nin dört müderrisi arasından en kıdemli olanına dâru'l-hadis müderrisliği teklif edilirdi.⁸

a. Müderriste Liyakatin Aranması

Vakfiyede müderrislik için kalite ve liyakatin arandığını, kendilerine ödenen yevmiyeden anlaşılmaktadır. Çünkü vakfiyede müderris için belirlenen yevmiye, müderrisin ilmî kişiliği ve ortaya koyduğu eserlere göre artırılmıştır.⁹ Ayrıca vakfiyede Süleymaniye medreselerine atanacak olan müderrisin nitelikleri en ince ayrıntılarına kadar belirtilmiştir.

¹ Vakfiyede müderrislerin ve medreselerin şartları belirlenirken önce dâru'l-hadis medresesinden başlandığını ve müderrisin yevmiyesinin 50 akçe takdir edildiği görülmektedir. (**Kanunî Vakfiyesi**, s. 80-81)

² Atâî, s. 19

³ BOA, MAD, nr. 1954, s. 9

⁴ **Kanunî Vakfiyesi**, s. 81

⁵ **Kanunî Vakfiyesi**, s. 84

⁶ Ayrıca daha sonraki bir muhasebe defterinde “müderrisîn-i medâris-i şerîfe” denilen ve müderris ücretlerinin sıralandığı kısımda, “be-cibet-i medrese-i subtegân 1 neferan fî yevm 15 fî 12 eşhur 5400” kaydı bulunmaktadır. Bu ifadeden Süleymaniye bünyesinde suhteler için bir tetimmenin bulunduğunu anlıyoruz. Çünkü Süleymaniye bünyesinde Evvel, Sâni, Sâlis, Râbi', Dâru'l-Hadis ve bir de Tıp Medresesi müderrisleri vardır. Burada ise suhtegân medresesi ve bunun 15 akçe yevmiyeli bir müderrisinden bahsedilmektedir. Fakat bunu destekleyen başka bir kaynak da bulamadık. (**Bkz; BOA, MAD, nr. 1954, s. 9**)

⁷ Osmanlı'da kadılıkların da yukarıdan aşağıya doğru bir sıralaması vardı. Bunlardan biri de mahreç mevleviyetliği idi. Bu guruba giren kadılıklar ise; Kudüs, Halep, Eyüp, Selânik, Yenişehir, Tırhala, Galata, İzmir, Sofya, Trabzon ve Girit idi. (**Uzunçarşılı, İmiye Teşkilatı**, s. 280)

⁸ Uzunçarşılı, **İmiye Teşkilatı**, s. 280-281

⁹ BOA, MAD, nr. 1954, s. 9

b. Müderriste Aranan Genel Özellikler

İlmiye vakfiyelerinde özellikle de, Süleymaniye Medreselerinin mâli yönünü ele alan Kanunî Vakfiyesi'nde müderrislerin, aklî ve naklî ilimleri bilmesi şart koşulmuştur. Vakfiyede dâru'l-hadis müderrisinde aranan nitelikler hakkında; “...bir âlim ü âmil ve fâzıl ü kâmil, tefsir-i Kur’ân-ı fasîhe kâdir ve nakl-i ehâdîs-i sahibada mahir, mesabih-i pür-tâb gibi fezâîlî zâhir ve meşârik-i aftâb gibi fevâzîlî bahir, muşbiri kelime-i uhyâ, ekmel-i din-i resûl-i melik-i a’lâ, Hz. Müslim rivayetin rivayetde müselleme ve Hz. Buhârî naklinde münferid beyne'l-ümem olan kimesne.....”¹ denilerek bunları şöyle özetleyebiliriz;

- aa. Sahasında âlim, ilmiye amel eden ve faziletli kişi olacaktır.
- ab. Kur’ânı tefsir edecek kadar Kur’ân ilimlerine vâkıf olmalıdır.
- ac. Hz Peygamberi’in sahih hadislerini rivayet edecek kadar da hadis ilmine sahip olmalıdır.
- ad. Sahih-i Müslim ile Sahih-i Buhârî’yi insanlara ve öğrencilere istenilen şekilde aktarabilme gücüne sahip olması gerekmektedir.²

Diğer dört medresenin müderrislerin hususiyetleri hakkında da “*Ve medaris-i mezâkirâ ve mecâlis-i ma’murenin her birinde efâzıl-ı ulema-i dîn-perver ve ekâbir-i fudala-i hikmet göster-i hüner-veden miştâb-ı künuş-ı hakaik, keşşâf-ı rumûş-ı dekaik, takî vü nakî ü kâmil, züfünûn, msdak-ı innî a’lemu mâ lâ ta’lemun bir müderris ola ki, ifade-i ulûm-i diniyye ve ifazâ-i maarif-i yakiniyye birle talebe-i ilm ü müstaidleri mahzûş ve behre-mend edüb vech-i ma’hûd üzere eyyam-ı tahsilde dersbaneye hâzır olup tedris-i kütüb-i mütedavile-i makbûle ve müzakere-i fünûn-ı ma’kûle ve menkileye iştilalde ibtimam ederlerse.....*” denilmektedir.³

Öncelikle müderrislerde ulemadan, ihlâslı, muttaki, faziletli olmaları ve dinî emirleri yerine getirmeleri gibi şartlar aranmıştır. Ayrıca eğitim tekniklerini iyi bilmesi de Süleymaniye medreselerinde görev yapacak olan müderriste aranan özellikler arasındadır. Çünkü vakfiyeye göre müderriste, dinî ilimleri iyi bilmesi yanında, dersi öğrencilere sevdirecek eğitim formasyonuna sahip olması istenmiştir. Ayrıca müderrisin hem dinî hem de aklî ilimlere vâkıf hem de bu ilimleri de okutabilecek kadar deneyim aranmıştır.

- 1. Dinî ve yakınî ilimleri bilerek, öğrencileri verdikleri derslerle yetiştirip onları feyizlendirecektir.
- 11. Devamlı dershanede bulunarak kendileri için belirlenen kitaplarla naklî ve

¹ *Kanunî Vakfiyesi*, s. 80

² *Kanunî Vakfiyesi*, s. 80

³ *Kanunî Vakfiyesi*, s. 83-84

aklî ilimlerle iştilal edeceklerdir.¹

Müdürrislerin vasıfları, ilmî seviyeleri ve atamaları ile ilgili vakfiye dışında kanunnâmelerde de bilgiler mevcuttur.

Sonuç

İslâm Tarihi'nde 9-11. yüzyıllardan itibaren Osmanlı'nın bir çok alanda kendisini gösterdiği 16. yüzyılın sonuna kadar İslâm toplumunun din ve hukuk alanındaki en yaygın yüksek öğretim kurumları, merkezinde müdürrislerin bulunduğu medreselerdi. Yaşadıkları çağda eğitim alanında büyük bir misyonu üstlenen müdürrisler, bilgi aktarımını yaptıkları yerlerin bütün yönleriyle kurumsallaşmasından dolayı özellikle Osmanlı aydınlanmasında aktif rol oynamışlardır. Hatta Avrupa'ya örnek olacak kadar hizmetler vermişlerdir.

Osmanlıda müdürrisler, Sünnî İslâm görüşünü ve hukuk anlayışını yeniden üreten bilim ve hukuk adamları olarak kaza, tadrîs ve dinî hizmetleri yerine getirecek elemanların yetişmesine, yaptıkları faaliyetlerle büyük katkı sağlamışlardır. Ancak şunu da unutmamak gerekir ki, müdürrisler yaşadıkları çağda, içinde buldukları sistem doğrultusunda bilgi aktarımını iyi yapmalarına karşın, bilginin üretilmesine bir katkıda bulunamamışlardır. Yeni ve güncel eserler ortaya çıkaramayan müdürrisler, daha önce yazılmış olan eserlere şerh, haşiye ve talikatlar yazarak, çağın gerisinde kalmışlar. Avrupa çok önemli bir bilim ve düşünce inkılâbı yaparak aydınlanmayı yakalarken, Osmanlı bilim adamları olan müdürrisler, eğitim ve bilgi üretim sisteminde önemli bir değişiklik geçirmeden varlıklarını sürdürmüşlerdir. Hatta gelişen dünyanın karşısında devletin birçok meselesine çözüm bulamamışlardır.

¹ *Kanunî Vakfiyesi*, s. 83-84